

Viron neuvostoaika 2010-luvun silmin

Wiivi-Maria Jouttijärvi

Elokuussa 2021 Neuvostoliiton romahtamisesta ja Viron uudelleenitsenäistymisestä tuli kuluneeksi 30 vuotta. Samaan aikaan viimeistelin Viron neuvostoaajan muistelua käsittelevää väitöskirjaani, joka lopulta tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 10. joulukuuta. Väitöskirjaa viimeistellessäni tunsin aiheeni olevan ajankohtainen pyöreiden vuosien johdosta, mutta vain muutama kuukausi väitöspäiväni jälkeen Venäjän hyökkäys Ukrainaan nosti entisten itäblokin maiden neuvostomenneisyyden sekä alueen eriävät historiantulkinnat entistä ajankohtaisemmiksi.

Väitöskirjassani *Muistojen ja kansallisen historiakulttuurin rajapinnoilla: Viron neuvostoaika kolmen sukupolven kertomana* tarkastelin sitä, miten 2010-luvun Virossa maan neuvostomenneisyyttä käsiteltiin erityisesti yksityisessä muistelussa, mutta myös laajemmalla tasolla virolaisessa historiakulttuurissa. Tutkimus perustui ensisijaisesti keräämääni haastatteluaineistoon, joka koostui virolaisten perheiden haastatteluista kolmessa sukupolvessa. Haastatteluiden lisäksi tarkastelin neuvostoaajan käsittelyä museoissa, historian oppikirjoissa, elokuvissa ja televisiosarjoissa, Postimees-lehdessä sekä Viron presidentin puheissa. Tutkimukseni metodologinen näkökulma oli vahvasti muistitietotutkimuksessa.

Tutkimustulos, joka erityisesti kiinnitti huomioni, oli se, miten muistelu erosi sukupolvien välillä: isovanhempien ja lastenlasten näkemykset neuvostoajasta muistuttivat toisiaan, kun taas väliin jäävän, pääasiassa 1960- ja 1970-luvuilla syntyneen sukupolven neuvostokuva oli myönteisempi kuin vanhempiensa ja lastensa mielikuvat neuvostoajasta. Tämä on periaatteessa loogista ja hyvin ymmärrettävää: ensimmäinen sukupolvi on kokenut tai nähnyt sodan, neuvostomiehityksen väkivaltaisen alun, kyyditykset Siperiaan, pelon ja piilottelun, perheiden hajottamisen ja omaisuuden ja kodin menetyksen. Heidän lapsensa puolestaan syntyivät jo vakaaseen Neuvosto-Viroon, jossa yhteiskunnalliset olot olivat rauhoittuneet ja jälleenrakennus tehty. Tämän sukupolven omat lapset ovat syntyneet 1980-luvulla ja uudelleenitsenäistyneessä Virossa. Varsinkaan uudelleenitsenäistyneellä sukupolvella ei ole omakohtaista kokemusta neuvostoajasta. He perustavat mielikuvansa ensisijaisesti isovanhemmiltaan ja koulusta oppimaansa.

Tutkimusaihetta valitessani päätin olla keskittymättä ainoastaan neuvostoajan väkivaltaiseen alkuun tai uudelleenitsenäistymisaikaan, koska Viron neuvosto aika oli noin 50 vuoden mittainen ajanjakso, joka sisälsi erilaisia ajanjaksoja. Se on pitkä aika, jonka aikana ihmiset kokivat paljon, elivät elämäänsä, kohtasivat traumaattisia ja surullisia asioita, mutta myös henkilökohtaisen elämän onnenhetkiä: he viettivät lapsuuttaan ja nuoruuttaan, saivat kavereita, ihastuivat, rakastuivat, saivat omia lapsia ja niin edelleen.

Pyysin haastateltaviani pohtimaan mitä hyvää ja huonoa neuvostoajassa oli. Yleisesti hyvänä pidettiin terveydenhuoltoa, epämaterialistisia arvoja, taitoa ja kekseliäisyyttä tehdä asioita itse sekä lapsiin ja nuoriin panostamista niin koulussa kuin vapaa-ajallakin. Kielteisinä nähtiin pula, (erityisesti matkustus-)vapauden rajoittaminen sekä yhteiskunnassa ilmennyt moraalinen rappio.

Verratessani haastatteluaineistoa makrotason aineistooni kävi ilmi, että vaikka haastateltavani kertoivat olevansa pääosin tyytyväisiä siihen, miten neuvosto aikaa käsitellään Viron julkisessa keskustelussa ja historiakulttuurissa, kokivat neuvosto aikana lapsuuttaan eläneet, että neuvosto aika saatetaan esittää toisinaan liian negatiivisessa valossa. Tässä ilmeneekin keskeinen eroavaisuus yksityisen ja julkisen muistelun välillä: makrotasolla neuvosto aika esitetään ennen kaikkea kärsimyksen ja vastarinnan näkökulmista ja kaiken kaikkiaan kielteisesti.

Kun ollaan tekemisissä historian tavalla tai toisella vaikeiden ja traumaattisten asioiden kanssa, herää helposti kysymys siitä, mitä katsotaan sopivaksi muistaa. Saako Neuvostoliittoa muistella hyvällä? Saako ylipäätään epädemokraattisessa maassa elettyä elämää muistella hyvällä? Tämä herättää helposti vahvojakin tunteita. Aineistostani ilmeni, että neuvosto aikaan kohdistuva nostalgia leimataan herkästi epäisänmaalliseksi. Tästä ei kuitenkaan ole kyse. Se että neuvosto aikaa voidaan muistella nostalgisesti tai että siinä voidaan nähdä jotain hyvää, ei tarkoita, että henkilö välttämättä kaipaisi neuvostojärjestelmää tai ei arvostaisi Viron nykyistä itsenäisyyttä. On oleellista ymmärtää, että nostalgia voi kohdistua eri asioihin. Haastatteluaineistossani esiintynyt nostalgia on nostalgiaa lapsuutta ja nuoruutta kohtaan – nämä elämänvaiheet vain ovat sattuneet osumaan neuvosto aikaan.

Historiantutkimuksessa puhutaan usein aikarajauksista ja aikaa pyritään jaksottamaan aikakausiin. Eräs haastateltavistani kuitenkin totesi, että ihmiset eivät muistele neuvosto aikaa, he muistelevat omaa elämäänsä. Kävi ilmi, että muisteluun ei välttämättä kuulu ajoittaminen ja määrittäminen neuvosto aikaisiin asioihin tai myöhäisempiin tapahtumiin ja sattumiin. Sen sijaan muistot ajoitetaan henkilökohtaisesta näkökulmasta, jos niitä ylipäätään ajoitetaan. Nuorimmat haastateltavani kertoivat, että he ovat oppineet tunnistamaan sijoittuvatko heidän vanhempiansa tai isovanhempiensa kertomukset neuvosto aikaan vai itsenäisen Viron aikaan sen perusteella, miten tutulta tai vieraalta ja absurdilta tapahtumien olosuhteet heistä vaikuttavat. Neuvosto aika nähdäänkin verrokkina nykypäivälle ja itsenäiselle Virolle. Tämän vertailun tunnistivat myös vanhemmat haastateltavani.

Olen ollut hyvin kiinnostunut historiallisen anteeksiannon teemasta ja siksi kysyinkin haastateltavieni mielipidettä siihen, voiko neuvostovallan nimissä aikoinaan tehtyjä rikoksia ja vääryyksiä antaa anteeksi, jos jokin taho esittäisi anteeksipyynnön. Tämä hypoteettinen tilanne herätti poikkeuksetta haastateltavissani hilpeyttä – he eivät osanneet kuvitella, että esimerkiksi Venäjä tulisi koskaan esittämään Virolle anteeksipyynnötä. Tämän jälkeen näkemykset kuitenkin jakaantuivat. Osa haastateltavistani katsoi, että anteeksi anto ei ole mahdollinen sen vuoksi, että tekoihin syyllisiä tai uhreja ei enää ole hengissä tai he ovat hyvin vanhoja. Toiset totesivat, että neuvostovallan aikaiset vääryydet ovat jotain niin paha, että niitä ei voi antaa anteeksi. Kolmannet taas kokivat, että he eivät henkilökohtaisesti ole itse kokeneet neuvos-

toajan vääryyksiä eivätkä voi päättää anteeksiannosta muiden puolesta. Neljänsien mielestä Venäjän ei tarvitse pyytää Virolta anteeksi, mutta sen tulisi osoittaa teoillaan ja politiikallaan kunnioittavansa Viron itsenäisyyttä ja olla enää koskaan uhkaamatta sitä. Yhteistä kaikille haastateltavilleni oli kuitenkin se, että aktiivista vihaamista ja kaunan kantamista pidettiin huonona, ihmistä itseään vahingoittavana asiana, josta tulisi päästä eroon.

Monet haastateltavani kokivat mielekkäämmäksi suunnata huomionsa menneisyyden sijaan tulevaisuuteen. Tulevaisuusorientaatio on erittäin mielenkiintoinen ilmiö. Ensinnäkin se merkitsee irrottautumista uhri-identiteetistä kohti selviytymisen korostamista. Toisekseen se johtaa kysymyksen siit, mikä neuvostoajan merkitys tulee tulevaisuudessa olemaan osana Viron kansallista kertomusta ja kansallista identiteettiä. Väitän, että neuvostoajan muistelu onkin Virossa murroksessa: osa virolaisista pitää neuvostoajan vääryyksien ja kärsimyksen muistelua tärkeänä, kun taas osa virolaisista kokee sen itselleen kaukaisena ja abstraktina ja haluaa mieluummin suunnata katseensa tulevaan. Tästä toimii esimerkkinä vuonna 2018 käyty julkinen keskustelu Tallinnassa sijaitsevan Miehistysten museon näyttelyuudistuksesta ja nimenvaihdoksesta, jonka myötä museon nimeksi tuli Miehistysten ja vapauden museo Vabamu. Vapaus-sanan tuominen museon nimeen nostatti vastustusta ja esimerkiksi Viron kulttuuriperinnön suojeluun keskittyvä Muinsuskaitse Selts katsoi uudistuksen tekevän merkittävää vahinkoa virolaiselle kulttuuriperinnölle. Yksityisellä tasolla tässä murroksessa on kyse siitä, että samalla kun neuvostoajasta tulee kuluneeksi yhä pidempään, uusien sukupolvien henkilökohtainen yhteys esimerkiksi kyydityksiin ja muihin neuvostoajan alun väkivaltaisuuksiin käy yhä ohuemmaksi.

Mielikuvat, muistot ja käsitykset neuvostoajasta säilyvät joka tapauksessa osana Viron kansallista kertomusta ja historiaa. Se, miten virolaisten suhde neuvostomenneisyyteensä tulee ajan saatossa muuttumaan, tulee olemaan jo lähitulevaisuudessa mielenkiintoinen ilmiö.

FM Wiivi-Maria Jouttijärven yleisen historian alaan kuuluva väitöskirja *Muistojen ja kansallisen historiakulttuurin rajapinnoilla: Viron neuvosto aika kolmen sukupolven kertomana* tarkastettiin Jyväskylän yliopiston Vanhassa juhlasalissa perjantaina 10.12.2021 klo 12. Vastaväittäjänä toimi apulaisprofessori Tiiu Jaago Tarton yliopistosta ja kustoksena yliopistotutkija Simo Mikkonen Jyväskylän yliopistosta. Väitöskirja on ladattavissa osoitteessa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/78850/978-951-39-8940-8_vaitos10122021.pdf?sequence=1&isAllowed=y